

education in the first three periods, as well as in the fourth period.

The normative legal support of patriotic upbringing of students in the studied period is analyzed. Attention is drawn to the fact that with the change of life in the country at the end of the twentieth century, there was a process of reorientation of patriotism (from communist to humanistic). Generally, in Soviet times patriotic upbringing of students was carried out systematically and constantly. With the declaration of independence, education in Ukraine began to be based on the principles of humanism, national patriotism and national consciousness. It is established that such areas of work as giving students a real opportunity to create their own associations (clubs, societies, circles); establishing cooperation between the school and the family in the issues of patriotic education of the student's personality; coordination of students' leisure time; organization of pedagogically appropriate search and local history activities, as well as socially useful work of students deserve to be restored, preserved and further used in the current conditions of development of the Ukrainian state.

Key words: patriotic education, students, school, stage, educational process, regulations, ideology, national patriotism.

Дата надходження статті: «17» вересня 2019 р.

УДК 37.032

Марецька Л. П., Галицька Н. Є.*

ДОСЛІДНИЦТВО ЯК ОДИН ІЗ ЗАСОБІВ РОЗВИТКУ ДОСЛІДНИЦЬКИХ УМІНЬ УЧНІВ НА УРОКАХ ПРИРОДНИЧИХ ДИСЦИПЛІН (КІНЕЦЬ 50-Х – ПОЧАТОК 70-Х РР. ХХ СТ.)

У статті висвітлено дослідництво як один із засобів розвитку дослідницьких умінь учнів. Підкреслено важливу роль дослідницької роботи, яка виступала важливою ланкою політехнічної освіти кінця 50-х до початку 70-х років ХХ століття. Дослідницька робота сприяла розв'язанню на більш високому рівні проблеми поєднання навчання з виробничою працею. Охарактеризовано особливості розвитку дослідницьких умінь під час самостійного проведення дослідів у процесі дослідно-практичної роботи. Дослідно-практичні роботи більш зосереджені на сільському господарстві: проведення дослідів у куточку живої природи, у теплиці, на навчально-дослідній ділянці та полях учнівських виробничих бригад. Активізація пізнавальної діяльності в процесі дослідно-практичної роботи сприяла самостійному плануванню майбутньої роботи. Основними шляхами для активізації пізнавальної діяльності, були практичні самостійні роботи, але під керівництвом учителя. Зазначено, що в цей період мало приділено уваги творчій самостійності. Виявлено, що застосування дослідницького методу на уроках природничих дисциплін у цей період набувало більш широкого значення: досліді сприяли розвитку декількох понять; обрані об'єкти не вимагали занадто значного догляду. Зроблено висновок, що дослідницькі вміння як такі не були виокремлені і представляли збірну структуру: політехнічні вміння та вміння застосовувати знання на практиці. Початок 60-х років характеризується тим, що дослідницька робота була представлена поєднанням навчання та виробничої праці. У середині 60-х років відбувся подальший розвиток виробничої сільськогосподарської праці як засобу активізації пізнавальної діяльності, який не завжди використовував інтелектуальні форми. Наприкінці 60-х років – на початку 70-х років починає частіше застосовуватися поняття розвитку умінь експериментувати, вести спостереження, узагальнювати.

Ключові слова: дослідництво, політехнічна освіта, дослідницька робота, дослідно-практична робота, дослідницькі вміння, навчально-дослідна ділянка, пізнавальна діяльність, урок.

*© Марецька Л. П., Галицька Н. Є.

Процеси модернізації середньої освіти вимагають на сьогодні не лише визначення чітких векторів реалізації освітньої реформи, але й звернення до історичних періодів упровадження шкільних реформ. Серед десяти ключових компетентностей, які визначені в концепції запровадження «Нової української школи» в розділі «Природничі науки і технології» наголошено на здатності застосовувати наукове розуміння природи в практичній діяльності, на вмінні застосовувати науковий метод, спостерігати, аналізувати, формулювати гіпотези, збирати дані, проводити експерименти, аналізувати результати [7, с. 11].

Аналіз психолого-педагогічної та методичної літератури свідчить про те, що окремі аспекти проблеми дослідництва учнів у процесі навчання висвітлено в працях учених Є. П. Гусарова, О. М. Кудрявцевої, І. І. Мазепи, І. Я. Лернера, Н. О. Менчинської, А. А. Піонтковського, Г. Й. Чудовської. У методичних роботах М. М. Беляєва, М. І. Мельникова, О. О. Шибанова велика увага приділялася методиці проведення дослідів, використання результатів у навчальній діяльності – у М. М. Скаткіна та ін.

Для повноцінного вивчення стану формування вміння в площині природничих дисциплін доречно звернутися до ретроспективного аналізу, узявши до уваги, що, починаючи з 20-х років минулого століття, у працях з методики біології приділялася належна увага дослідницькій роботі. Зміст змінювався залежно від відповідного розвитку біологічної науки. Це визначало й тематику дослідних робіт учнів середньої школи. У цей період широко застосовувався «дослідницький метод» навчання. Однак для його реалізації школа не мала необхідних умов. Постанова ЦК ВКП(б) 1931–1932 рр. містила конкретні рекомендації щодо покращення навчання. Зміна змісту біологічної освіти після серпневої сесії Всесоюзної академії сільськогосподарських наук імені Леніна (ВАСГНІЛ) з 31.07 по 07.08.1948 р. сприяла перегляду змісту дослідів. Закон «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в країні» (1959 р.) передбачав перебудову методів навчання та виховання з акцентом на зв'язку основ наук з життям, активізацію самостійної пізнавальної діяльності учнів, передусім, це стосувалося предметів природничого циклу.

Мета статті полягає в проведенні аналізу впровадження дослідництва на пришкольній навчально-дослідній ділянці як одного із засобів розвитку дослідницьких умінь учнів на уроках природничих дисциплін загальноосвітніх навчальних закладів кінця 50-х – початку 70-х рр. ХХ ст.

Досягнення та перспективи розвитку науки про живу природу окресленого періоду обумовили зростання ролі біологічної освіти в середній школі. Указівки ХХ з'їзду КПРС про здійснення політехнізації загальноосвітньої школи ґрунтувалися на завданнях комуністичного будівництва в СРСР. Поєднання дослідницької роботи з викладанням біології в школі відповідало вимогам, які були висунуто в рішеннях ХХІІ з'їзду КПРС і в Законі «Про зміцнення зв'язку школи з життям». Особливо велике значення в політехнічному навчанні було відведено організації та проведенню практичних робіт на шкільній навчально-дослідній ділянці. І. І. Мазепа, А. А. Піонтковський (1958 р.) вказували на прищеплення вмінь і навичок під час самостійного проведення дослідів і спостережень над рослинами і тваринами, умінь і навичок праці в сільському господарстві через організацію і проведення практичних робіт у шкільному біологічному кабінеті, на шкільній навчально-дослідній ділянці [5, с. 4]. Дослідницька робота в сільській школі була важливою ланкою політехнічної освіти, яка мала на меті поєднання навчання з виробничою працею. Педагогічна цінність дослідництва ґрунтувалася, насамперед, на базі знань, а тому, виконуючи досліди, учні повинні були вдосконалювати технологію чи техніку конкретної ланки сільського господарства. С. В. Щукін наголошував, що потрібна не лише праця, а вміння працювати, а тому особливого значення набувала дослідницька робота [12, с. 32].

Матеріали березневого Пленуму ЦК КПРС 1962 року внесли новий живий струмінь, що пов'язав викладання предметів біологічного та сільськогосподарського циклів із завданнями комуністичного будівництва. Планування робіт на пришкільній дослідній ділянці стало частиною навчального процесу, а тому й засобом поглиблення та закріплення теоретичних знань. На основі марксистсько-ленінської теорії пізнання практичні роботи виробничого характеру в методиці викладання біології розглядалися як обов'язковий дидактичний засіб перевірки, поглиблення, конкретизації та розширення знань, вироблення умінь застосовувати знання на практиці.

Є. П. Гусаров (1963 р.) у своєму дисертаційному дослідженні «Дослідно-практична робота в сільському господарстві як дидактичний засіб активізації пізнавальної діяльності учнів восьмирічної школи» відзначав, що важливим дидактичним засобом є дослідно-практичні роботи в сільському господарстві [2, с. 3]. Дослідно-практичні роботи із сільського господарства мали на меті активізувати пізнавальну діяльність; створити чутливо-практичну базу теоретичних основ біології та початку агрономії; стати джерелом нових знань; пробуджувати інтерес до знань; закріплювати, конкретизувати та розширювати знання; набувати умінь застосовувати їх на практиці [2, с. 4]. Дослідно-практичні роботи мають зв'язок, на думку вченого, з практично-дослідницьким методом [2, с. 6]. Л. О. Токар наголошує, що, організовуючи дослідницьку роботу учнів, учитель-біолог повинен був керуватися прийнятою в січні 1963 року постановою ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про заходи у справі подальшого розвитку біологічної науки та зміцнення її зв'язку з практикою» [10, с. 5]. Реформа біологічної освіти (1964 р.) внесла зміни. Зазвичай дослідницькі роботи проводилися на позашкільних заняттях. Але поступово вони починають включатися в навчальний процес. Зокрема, І. Я. Лернер, М. М. Скаткін (1965 р.) зазначали, що сільськогосподарське дослідництво стає обов'язковою складовою частиною шкільної програми трудового навчання. У яких би організаційних формах не виконувалися подібні творчі роботи, зрозуміло одне: учитель має прагнути опрацювати хоча б декілька питань дослідницького методу, щоб школярі практично ознайомилися з методами науки, з основами наукового пізнання. При цьому учням не повідомляються готові знання, не пропонуються готові розв'язки, а пропонується проблема, пізнавальне завдання, а потім організовується самостійна пошукова діяльність, що включає вивчення фактів, формулювання причин, перевірку припущення, висновків, застосування в подальшій практиці. Педагогічна цінність цього методу полягає в тому, що не тільки дає можливість учням дати визначену суму знань, але й одночасно знайомить з методами науки, етапами пізнання, розвиває самостійне творче мислення. Дослідницький метод може виявлятися у формі різноманітних видів діяльності: спостереженні, експерименті, роботою з книгою тощо. Незважаючи на різноманітність форми, сутність дослідницького методу одна й та ж: самостійна пошукова діяльність учнів спрямована на розв'язання пізнавального завдання [4, с. 121].

З метою посилення зв'язку школи з життям та залучення школярів до активної участі в здійсненні завдань, накреслених березневим Пленумом ЦК КПРС (1965 р.), які спрямовані на подальший розвиток сільськогосподарського виробництва, у школах Української РСР удосконалюється суспільно корисна продуктивна праця учнів у сільському господарстві, і, зокрема, дослідницька робота. В інформаційному листі «Рекомендації з питань організації дослідницької роботи учнів з сільського господарства в школах і позашкільних закладах Української РСР на 1965 рік» йдеться про позитивний досвід щодо впровадження дослідницької роботи. Зокрема, з доповіддю про стан дослідницької роботи учнів на пришкільних навчально-дослідних ділянках, в учнівських виробничих бригадах, на станціях юних натуралістів та заходи щодо її поліпшення виступила міністр освіти УРСР А. Г. Бондар, зазначивши, що кращих результатів у цій справі досягли учні шкіл Хмельницької, Черкаської, Тернопільської, Миколаївської,

Київської, Вінницької, Луганської, Чернігівської, Одеської та інших областей [8, с. 6].

У поліпшенні дослідницької роботи учнів V–X класів рекомендовано оволодіння методикою проведення польових дослідів, розвивати вміння опрацьовувати схеми дослідів, складати технологічні картки його проведення, застосовувати методику проведення спостережень, закладання дослідів і розміщення ділянок на місцевості, підбиття підсумків досліджень та оброблення результатів дослідів, виявлення економічної ефективності, упровадження результатів дослідження в сільськогосподарське виробництво. У процесі вивчення предметів природничого циклу учнів варто ознайомлювати з політехнічною та біологічною основами вирощування рослин, з передовою технологією та технікою виробництва. Важливо, щоб це ознайомлення носило творчий характер, сприяло практичному вивченню учнями нового, прогресивного [8, с. 8].

Вихід у світ методичних посібників під редакцією В. М. Корсунської, публікації результатів, виконаних А. М. Мягковою, Б. Д. Комісаровим, Л. П. Анастасовою зробили суттєвий внесок у надання допомоги вчителям для опанування методикою викладання курсу біології [11, с. 7]. Результати теоретичного та емпіричного досліджень дисертації Г. Й. Чудовської «Дослідницька робота учнів як засіб підвищення ефективності навчання основам генетики та селекції» говорять про те, що проведенню дослідів у куточку живої природи, у теплиці, на навчально-дослідній ділянці та полях учнівських виробничих бригад приділяється значна увага [11, с. 8].

Упровадження дослідно-практичної роботи розглядалося на основі досліджень філософії, фізіології та психології: використання чуттєво-практичного досвіду під час підвищення активізації пізнавальної діяльності учнів. Спираючись на висновки вчення І. П. Павлова про умовні рефлекси, чуттєво-дослідну діяльність дітей організовували так, аби вона передувала сприйняттю нової теми на уроці. Основними помилками в знаннях учнів з ботаніки було неправильне співвідношення в навчальному процесі безпосереднього сприйняття («перших сигналів дійсності») та абстрактно-словесного мислення (системи «других сигналів»). Це підтверджувалося психологічними дослідженнями О. М. Кудрявцевої, яка вказувала на застосування таких методів навчання ботаніки, які б забезпечували зближення з дослідно-практичними роботами. Дослідженнями Н. О. Менчинської встановлено, що для свідомого засвоєння знань необхідна «точка опори» з минулого досвіду дітей [2, с. 8].

Основні тематичні досліді проводилися з кукурудзою, кормовими бобами, горохом, цукровим буряком. Результати дослідної роботи широко використовувалися під час вивчення різних тем розділу ботаніки «Різноманітність квіткових рослин» (6 клас). Доповіді учнів на уроках про результати своїх дослідів викликали зацікавленість та налаштовували клас на активну роботу протягом усього уроку. Активізація пізнавальної діяльності в процесі дослідно-практичної роботи сприяла самостійному плануванню майбутньої роботи: 1) складання плану з проведення дослідів на шкільній ділянці в зимово-весняний період; 2) визначення видів та плану роботи з вивчення стану посівів, ґрунту та погоди; 3) робота з картками-завданнями, що містила неповні дані. Картка розроблялася ланковим разом з ланкою під керівництвом та з допомогою вчителя, ґрунтуючись на теоретичних заняттях з програми дослідно-практичної роботи [2, с. 13–14].

Л. О. Токар зазначала, що учням треба роз'яснити, що протягом дуже короткого часу, який вони мали, важко створити оригінальний високоцінний сорт рослини. Проте для створення такого сорту можна підготувати матеріал та набути знань, які знадобляться для успішної роботи в майбутньому. Експерименти учнів не повинні бути простим повторенням робіт, які виконували інші дослідники і які висвітлені в літературі, такі досліді не викликають в учнів достатнього інтересу. Конче потрібно, аби кожний дослід мав щось нове: напрям, нові модифікації методів та прийомів, нові

об'єкти. За такої постановки дослідів учні відчують, що вони є шукачами нового, що виконана робота буде хоч і невеличким, але все-таки доповненням до науки. Усвідомлення корисності і серйозності здійсненого завдання є необхідним стимулятором захоплення і творчого натхнення. Учні, які залучаються до проведення дослідів, повинні добре розуміти, що ділянка роботи кожного з них має не тільки самостійне значення, а й підпорядкована загальному плану. Успішне завершення кожного невеликого досліду необхідне для розв'язання завдань, що стоять перед групою учнів, які працюють над спільною темою [10, с. 4].

Хоча Є. П. Гусаров і зазначає, що виробнича сільськогосподарська праця багатьма вчителями не використовувалася як засіб активізації пізнавальної діяльності учнів, зв'язок теорії з практикою. У деяких випадках дослідно-практична робота об'єднувалася в пізнавальному відношенні, її види носили випадковий характер, а інтелектуальні форми використовувалися не завжди. В освітній площині ці види праці не мали великої цінності. Підтвердження цьому ми знаходимо в архівних джерелах Херсонської області, а саме в «Матеріалах районної серпневої конференції за 1968 рік», де зазначається, що величезного значення для трудового навчання набуває праця на пришкільній ділянці. Виховується вміння експериментувати, робити спостереження, узагальнення, прищеплення любові до сільськогосподарської праці. Добре налагоджена робота на пришкільній ділянці Громівської середньої школи, Метропільської, Воскресенської восьмирічних шкіл. Але, зазначено в документі, що в більшості шкіл Новотроїцького району цій роботі ще не надається належної уваги [6, арк. 28].

Є. П. Гусаров показав шляхи і методи підготовки до майбутньої дослідно-практичної роботи в процесі викладання ботаніки. Перспективний план з усіма практичними роботами органічно вписався в навчально-виховний процес, допомагав учителеві методично побудувати урок, включити, де це є необхідно, самостійні роботи пізнавального характеру, організувати дослідно-практичну діяльність учнів з метою забезпечення усвідомленого засвоєння навчального матеріалу на екскурсіях, у процесі виробничої праці на шкільній ділянці, у колгоспі та в радгоспі. У результаті таке планування дало вчителю основні шляхи для активізації пізнавальної діяльності, основним засобом якої є практичні самостійні роботи під керівництвом учителя. Такий план визначав політехнічні навички в процесі вивчення біологічної науки. Зокрема, учений охарактеризував, як саме дослідно-практична робота попередньо впливає на пояснення матеріалу з біологічних предметів, впливає на активність мисленнєвої діяльності та якість знань учнів [2, с. 10–11].

Г. Й. Чудовська відзначає, що зміст дослідів для учнів середньої ланки визначається програмою, підручниками, методичними посібниками та обов'язково потребує додаткової конкретизації. Саме тому важливо розробити систему завдань, які були б основою для розвитку дослідницьких умінь, що є важливою умовою проведення дослідництва. Ці завдання не були простим повторенням матеріалу на уроці, а сприяли розширенню та поглибленню біологічних знань, умінь та навичок, необхідних для проведення дослідів з генетики та селекції. Поступове ускладнення завдань учням 5–9 класів від ілюстративного характеру до дослідницького, зі збільшенням ступеня самостійності та складності на прикладі дослідів з вивчення вегетативного розмноження та закономірностей спадковості кукурудзи [11, с. 11].

Як показує вивчений досвід учителів зазначеного періоду, формуванню умінь в учнів передують умови: 1) наближення учнів до реальності (екскурсії з елементами праці) та виникнення труднощів в процесі праці; 2) завдання для самостійного виконання; 3) включення засобів наочності в навчальний процес та процес праці; 4) протиставлення фактів та явищ в процесі дослідної роботи. Зокрема, у річному звіті роботи шкіл Волинської області за 1961–1962 н.р, зазначено, що на уроках творчо застосовують різноманітні методи, які сприяють розвитку самостійності

та ініціативності учнів, широко впроваджують унаочнення, проводять демонстрації, навчальний експеримент, спираються на життєвий досвід учня, набутий у процесі праці на ділянках та в сільськогосподарському виробництві. Також ідеться про те, що в деяких школах недостатньо проводиться дослідницька робота учнів в зоологічному відділі пришкольньої сільськогосподарської ділянки [9, арк. 117].

Робота з предметами, явищами та знаряддями сільськогосподарської праці, певні труднощі, які виникають при цьому, викликають в учнів необхідність у застосуванні певних мисленнєвих прийомів (перенесення понять, розв'язання протиріч), установлення зв'язку між явищами в житті рослин та засобами дії на них, знаходження елементів протиставлень на них у процесі дослідництва. Наочність впливає на підвищення мисленнєвої активності учнів та на життєвий природний комплекс. У низці середніх шкіл Волинської області, наприклад, Любешівської, Луцької № 3, Рожищенської, Пнівської в період 1961 – 1962 н.р. вчителі домоглися забезпечення хімічних кабінетів приладами, виготовленими лише силами учнів. Під керівництвом учителів цих шкіл школярі самостійно виготовили 50 посібників (діючих моделей, приладів, стендів), усе це дало можливість вчасно та якісно виконати лабораторні та практичні роботи [9, арк. 100].

Виробнича сільськогосподарська праця, яку проводять після вивчення розділів ботаніки, є необхідною ланкою навчального процесу як критерій дійсності та дієвості знань, як засіб закріплення, поглиблення та збагачення знань, вироблення умінь застосовувати їх на практиці [2, с. 19].

Проведення запропонованих систем дослідів дає змогу сформулювати біологічні закономірності, сутність яких вивчається на уроці з використанням результатів дослідництва на різних етапах, з різною методичною метою. М. С. Воронін (1966 р.) указує на загальнометодичні вимоги щодо закладки та проведення сільськогосподарських дослідів. Будь-який дослід, який мав проводитися в шкільних умовах, повинен відповідати таким вимогам: науковість, доцільність; здійсненність; достовірність [1, с. 5].

Водночас в організації дослідництва є суттєві недоліки. Теми дослідів часто визначаються не методичними вимогами навчального процесу, а рівнем підготовки вчителя або бажанням учнів, тому основними темами дослідів для учнів 9 класу були вплив мінеральних добрив на врожай цукрового буряка, пшениці, кукурудзи, сортовивчення цих культур. На думку Г. Й. Чудовської, у роботі на навчально-дослідних ділянках та в теплицях переважає господарське спрямування, а не навчальна. Іноді біологічні досліді підмінюються практичними заняттями із сільськогосподарської праці, мало пов'язаними з теоретичними проблемами біології. Мало уваги приділяється творчій самостійності учнів. Часто вони, виконуючи роботи, не націлюються вчителем на самостійне розв'язання проблеми, тому при великих затратах праці та часу вчителя та учня педагогічний ефект проведеної роботи невеликий. Становище ускладнюється ще й тим, що результати проведених дослідів використовуються на уроках дуже зрідка, у кращому випадку – для ілюстрації вивчених теоретичних положень. Включати ті досліді, що сприяють розвитку декількох понять; проведення дослідних робіт повинно ґрунтуватися на дослідницькому принципі; обирати об'єкти, що не вимагають занадто значного догляду [11, с. 9].

Згідно з архівним документом «Довідка про підсумки роботи загальноосвітніх шкіл Української РСР за 1967/68 навчальний рік», у якому зазначалося, що, виконуючи рішення XXIII з'їзду КПРС та XXIII з'їзду КП України, постанови ЦК КПРС та Ради Міністрів СРСР «Про заходи подальшого покращення роботи середньої загальноосвітньої школи» педагогічні колективи республіки провели роботу з удосконалення методів викладання основ наук, активізації навчального процесу, вироблення навичок творчої діяльності та самостійного здобуття знань. У зв'язку з цим

ширше, аніж раніше, практикувався проблемний виклад матеріалу, дослідницький метод, різноманітні види самостійної роботи [3, арк. 7].

Отже, період політехнічної освіти в середній загальноосвітній школі є перманентним. Однією з його сторін є активізація пізнавальної діяльності, що вбачається в поєднанні дослідної роботи з викладанням біології. В означений період добре висвітлено питання організації та проведення практичних робіт на шкільній навчально-дослідній ділянці. Наприкінці 50-х рр. XX ст. звернено увагу на розвиток умінь самостійного проведення дослідів та спостережень, уміння праці в сільському господарстві через організацію та проведення практичних робіт у шкільному біологічному кабінеті.

Початок 60-х рр. XX ст. характеризується тим, що дослідницька робота поєднує навчання та виробничу працю (С. В. Щукін). Пріоритетом виступає не сама праця, а вміння працювати, тобто праця, яка ґрунтується на базі знань. Робота в куточку живої природи, на шкільній навчально-дослідній ділянці носить назву «навчально-дослідна робота» (І. І. Мазепа). Планування робіт на шкільній навчально-дослідній ділянці стає частиною навчального процесу, це практичні роботи виробничого характеру, а тому вектор розвитку уміння полягає в застосуванні знання на практиці. Роботи вже носять назву «дослідно-практичні роботи» в сільському господарстві (Є. П. Гусаров), але категорія «уміння застосовувати знання на практиці» залишається. Реформа біологічної освіти 1964 року вносить корективи. Сільськогосподарське дослідництво є обов'язковою складовою програми з трудового навчання. Більш ширше розкривається поняття «дослідницький метод», що може проявлятися в спостереженні, експерименті тощо (І. Я. Лернер, М. М. Скаткін). У середині 60-х рр. XX ст. відбувається подальший розвиток сільськогосподарського виробництва. Уміння вже мають більш чіткі контури: опрацьовувати сільськогосподарські досліді, складати технологічні картки, проводити досліді, з'являється методика проведення спостереження, закладання дослідів, оброблення результатів, технологія, техніка виробництва. Уже має місце і творчий характер роботи. Активізація пізнавальної діяльності в процесі дослідницької роботи сприяє самостійному плануванню майбутньої роботи. Дослідництво повинно носити новизну та мати творче натхнення. Але виробнича сільськогосподарська праця як засіб активізації пізнавальної діяльності не завжди використовує інтелектуальні форми (Є. П. Гусаров). На уроках учителі проводять самостійні роботи пізнавального характеру, організовуючи дослідно-практичну діяльність, а тому практичні самостійні роботи відбуваються все-таки під керівництвом учителя. Наприкінці 60-х рр. – на початку 70-х рр. XX ст. на перший план частіше виходять розвиток умінь експериментувати, вести спостереження, узагальнювати. Мало приділяється уваги творчій самостійності учнів, оскільки результати дослідів на уроках використовують зрідка, що говорить про недосконалий розвиток дослідницьких умінь. На початку 70-х рр. XX ст. учителі на уроках більше уваги починають приділяти дослідницькому методу, проблемному викладанню, різним видам самостійної роботи.

Перспективи подальших досліджень полягають у дослідженні розвитку дослідницьких умінь на уроках природничих дисциплін у період 70-х – 80-х рр. XX ст.

Література:

1. Воронин Н. С. Опыты и наблюдения в сельском хозяйстве и природе. Калуга: Калужский областной отдел народного образования, 1966. 197 с.
2. Гусаров Е. П. Опытнo-практическая работа в сельском хозяйстве как дидактическое средство активизации познавательной деятельности учащихся восьмилетней школы: автореф. дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Науч.-исслед. ин-т общего и политех. образов. Москва, 1963. 20 с.

3. Довідка про підсумки роботи загальноосвітніх шкіл Української РСР за 1967/68 навчальний рік. ЦДАВО України (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 166. Оп. 15. Спр. 6355. Арк. 7.
4. Лернер И. Я., Скаткин М. Н. О методах обучения. *Советская педагогика*. 1965. №3. С. 115-127.
5. Мазепа І. І., Пionтковський А. А. Навчально-дослідна робота в кутку живої природи. Київ: Радянська шк., 1958. 32 с.
6. Материалы районной августовской конференции (отчетный доклад, протоколы) за 1968 г. ГАХО (Гос. архив Херсон. обл.). Ф. 3316. Оп. 1. Дело 184. Лист 28.
7. Нова Українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. URL : <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>
8. Рекомендації з питань організації дослідницької роботи учнів з сільського господарства в школах і позашкільних закладах Української РСР на 1965 рік. *Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР*. 1965. № 12. С. 6–10.
9. Річний звіт про роботу шкіл Волинської області за 1961–1962 н.р. ЦДАВО України (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф.166. Оп. 15. Спр. 3534. Арк. 100, 117.
10. Токар Л. О. Методика проведення дослідів з гібридизації рослин у школі. Київ: Радянська школа, 1965. 152 с.
11. Чудовская А. И. Опытническая работа учащихся как средство повышения эффективности обучения основам генетики и селекции (курс общей биологии средней школы): автореф. дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Науч.-исслед. ин-т содержания и метод. обуч. АПН СССР. Москва, 1976. 22 с.
12. Шукин С. В. Всемерно развивать сельскохозяйственное опытничество учащихся. *Советская педагогика*. 1961. № 4. С. 30-32.

Maretska L. P., Halytska N. Ye.

RESEARCH AS ONE OF THE DEVELOPMENT MEASURES OF STUDENTS' RESEARCH SKILLS ON NATURAL SCIENCES LESSONS (LATE 50'S – EARLY 70'S XX CENTURY)

The article highlights research as one of the means of developing pupils' research skills. The important role of research work, which was an important section in the polytechnic education of the late 1950's to the early 1970's, is emphasized. The research has contributed to solving problems combining training with productive work at a higher level. The features of the development of research skills during the independent conduct of experiments in the process of experimental-practical work are characterized.

Experimental-practical work is more focused on agriculture: conducting experiments in a «corner of wildlife», in a greenhouse, on a study site and in fields of student production teams. The intensification of cognitive activity in the process of experimental-practical work contributed to the independent planning of future work. The main ways to activate cognitive activity were practical independent work, but under the teacher's guidance. It is noted that during this period little attention was paid to creative independence. It is found that the application of the research method to the lessons of the natural sciences during this period became more important: the experiments contributed to the development of several concepts; the objects selected did not require too much care.

It is concluded that research skills as such were not isolated and represented a collective structure: polytechnical skills and the ability to apply knowledge in practice. The beginning of the 60's is characterised by the fact that the research work was represented by a combination of training and industrial work. In the mid-1960's, there was a further development of productive agricultural labour as a means of activating cognitive activity, which did not always use intellectual forms. In the late 60's and early 70's, the concept of developing skills to experiment, to observe and to generalize began to be applied more frequently.

Key words: research, polytechnical education, research work, experimental-practical work, research skills, educational and research site, cognitive activity, lesson.

Дата надходження статті: «25» вересня 2019 р.